

Otlakçı Adlı Hikaye Kitabının Önsüzünden

MUSTAFA ŞERİF ONARAN

Memduh Şevket Esendal yazınımızda yeteri kadar bilinmeyen bir öykü yazarıdır. Rumeli göçmenlerinden olan babası Çorlu'ya yerleşmiş, 29.3.1883 tarihinde Esendal Çorlu'da doğmuştur. Kendi anlatımıyla hiçbir okulu bitirmedi. Gittiği okulları yarım bıraktı. Demek kendinden yetişme, özöğrenimli bir yazar.

Esendal'ın yaşamı bile iyice bilinmiyor. Necatigil'in sözlüğünde "mütareke devrinde hükümet tarafından kovuşturulmaya uğradığı" yazılıdır. Esendal, Kara Kemal'in yetiştirdiği bir İttihatçıydı. İttihatçıların sivrilmiş kişilerinden değil de gölge adamlarındandı. Müfettiş olarak İttihat ve Terakki'nin Anadolu örgütünü denetlerken öykülerine konu edineceği çok şey görmüş, yaşamış olabilir.

İttihatçıların gölge adamı bile olsa, mütareke döneminde arandığı, iki yıl kadar kaçak yaşadığı, yakalanmadığı bilinmektedir. Beşezade Emin Bey, Çetin Altan'ın babası, Nihat Akçan ile Nesrin Sipahi'nin (1) babaları onu saklamışlardır. sonra Tadla (2) adındaki bir İtalyan gemisiyle, İttihatçılardan gözlüklü Mithat'la birlikte İtalya'ya kaçtı. Burada 1-2 yıl kadar kaldı.

Yunanlıların İzmir'e asker çıkardığı sıralarda İstanbul'a döndü. Bir süre sonra Mustafa Kemal'den bir mektup aldı. Mustafa Kemal kendi el yazısıyla şunları yazıyordu: "Ruslar benden avamdan yetişmiş bir temsilci istediler. Aklıma sen geldin. Görüşmek üzere Ankara'ya bekliyorum." (3)

Yeni Türk devletin ilk temsilcisi olarak Bakû'ya gönderildiği, 1920-1924 arası burada kaldığı bilinir. "Bolşevik oldu" diye adı üzerinde dedikodu yayılınca Anadolu'ya aldırıldı. Rusya dönüşü sıkıntı çekti. Kara Kemal'in yakın adamı diye Kılıç Ali, Kel Ali onu suçlamak, İstiklal Mahkemelerine götürmek istediler. Oysa, Mustafa Kemal'in inandığı insandı. Tahran'a elçi olarak gönderdiler de bu suçlamaların yalan olduğunu gösterdiler.

Afganistan'da elçiyken buradaki Türk oymaklarının sözlerini, deyimlerini derledi. Bu çalışmalarını Ahmet Kutsi Tecer'e verdiği söylenir.

Elçiliklerde bulunması, milletvekilliği yapması, bir siyasal örgütün en önemli yerinde görev yapması sanatına neler kazandırmıştır? Bunlar üzerinde durulmalıdır.

KİŞİLİĞİ

Esendal belli bir doğrultuda inançlarını korumasını bilen, tutarlı bir insandı. Sınavlarını dışardan vererek Mülkiye'nin ikinci sınıfına dek okumuştur. Babası ölünce okumayı bıraktı. Bir yandan gümrükte memur oldu. İlk öykü denemelerini yayımlamaya başladı.

Kişiliğini oluştururken hiçbir öğretiye, hiçbir ülkeye körü körüne bağlı olmadı. Ülkemizin koşullarına uyan kendine özgü yöntem uygulamak istedi. Saffet Arıkan Halk Partisinin Genel Sekreteri iken mesleklere göre temsilciler seçmenin gerekli olacağını savundu. Bu görüşleri geçerli sayılmadı.

Halk adamıydı. Ayvansaray kahvelerinde dolaşırdı. Yapay olarak değil, yaradılıştan toplumcu aydınların, halk aydınlarının ülkemize yararlı olacağına inanırdı. Halkı kazanmak için önce onu sevmek gerektiği görüşündeydi. Söyleşilerindeki, öykülerindeki o ince hoşgöründe, o gülümseyen bağışlamada bu insan sevgisinin izi yok mu?

Halk Partisi'nin Genel Sekreteriyken bu inancı benimseyen kişilerle partiyi güçlendirmek istemişti. Seçtiği kişiler partiye yeni bir güç katabildi mi? O zamanlar partiye kazandırdığı

gençlerin önemli bir kısmı bugün yaşamaktadır. Partiden çoktan kopmuşlar, siyasal yaşamlarını tüketmişlerdir.

Asıl şu soruyu sormalı: Halk Partisi düşün düzeyinde kendisini yenileyebilme olanağını bulabilmiş miydi? Doğrusu istenirse Esendal değil yenilenmek, Halk Partisinin devrimci çizgiden uzaklaşmakta olduğunu görüyor, bu zorlamalı adam seçmenin gereksizliğini anlıyordu. Nitekim 1946 seçimlerinden önce genel sekreterlikten ayrıldı.

GÖRÜŞLERİ

Halk Partisine adam seçmek istediği dönemde toplumsal, ekonomik görüşlerini anlatır, bu görüşlere yatkın olan kişileri daha çok benimserdi. Sunullah Arısoy'un Esendal'la ölümünden kısa bir süre önce yaptığı bir söyleşide bu görüşlerin bir kısmı belgelenmiştir.(4)

Buna göre Esendal ülkemiz için toprak uygarlığının geçerli olacağına inanmaktadır. Bu görüşü benimsediği için Esendal'a "Gandi" derlerdi. Toprak ürünlerini işleyerek bir endüstrinin geliştirilmesini savunurdu. Bahçeli evlerle, oya gibi işlenmiş tarlalarla köylerin köylere, kentlerin kentlere uzandığı bir toprak düşünürdü. Ancak böyle bir toprak üzerinde insanların mutlu olabileceğine inanırdı.

Vedat Günyol Ufuklar dergisinin Haziran 1952 tarihli sayısında Esendal'ın siyasal yaşamında uysal olduğunu öne sürmüştü. Bu düşünceye karşı çıkan Nurullah Ataç şöyle (5) demektedir: "Devrimci bir hükümete yardım etmek, hizmet etmek uysallık değildir. Memduh Şevket Esendal, 1914'ten önceki çalışmalarında da, Cumhuriyet çağındaki çalışmalarında da hükümetin devrimciliğine yardım etmiş, hizmet etmiştir. Bunun için 'siyasi hayatında uysal olduğunu' söylemek doğru değildir."

İLK ÖYKÜLERİ

Esendal adı, 1946 yılında Ayaşlı ile Kiracıları romanı ödül kazanmasaydı, ilgi uyandırmayacaktı. İttihatçıların bu gölge adamı, M.Ş., M.Ş.E., Mustafa Yalınkat, Mustafa Memduh, M. Oğulcuk gibi çeşitli imzalar kullanarak yazınımızın da gölge adamı olmak istedi.

Nurullah Ataç, "Memduh Şevket Esendal'ı Meslek dergisi tanıtmıştı" der.6 Gerçekten Rusya dönüşü para bakımından çok sıkıntı çeken Esendal, arkadaşı Taninci Muhittin diye bilinen Muhittin Birgen'in çıkardığı Meslek dergisine 35 öykü yazmış, karikatürler çizmiş, ayrıca Mustafa Memduh adıyla bir roman yayımlatmıştı. (7)

Gene Muhittin Birgen'in yönettiği, Nazmi Topçuoğlu'nun paraca desteklediği 1927 yıllarında İzmir'de yayımlanan Sada-yı Hak gazetesinde Esendal'ın Yezidilerle ilgili Melik Tavus adında bir romanı yayımlanmıştır. (8)

Ama bu söylediklerim Esendal'ın ilk çalışmaları değildir. Babası öldükten sonra öğrenimini bırakıp 1900 yıllarında gümrük memurluğuna başladığı zaman ilk öykü denemelerine de başlamıştı. Bu ilk denemelerin hangi dergilerde, hangi gazetelerde yayımlandığı bilinmiyor. Bildiğimiz ilk öyküsü "El Malının Tasası" Ağustos 1912 tarihini taşıyor. Bu öykü Meslek dergisinde 1 Mart 1925 tarihinde "Vapur Davası" adıyla yayımlanmıştı. Son kez "Temiz Sevgiler" adıyla yeniden işlenmişti.

İlk öykülerinden bir başkası da 18 Aralık 1916 tarihini taşıyan "Gevenli Hacı" dır.

Ne var ki bu öykülerin yayımlanma tarihi, yazılma tarihlerinden çok sonradır.

Yayımlanma tarihi 1911-1912 yıllarına rastlayan Çığır gazetesinde (9), belki çok daha önce yazılmış 7 öyküsü bulunmuştur. Bu öykülerle ilgili kısa bilgiler vermekte yarar vardır.

Bu 7 öykünün adları: "İkisinin Arasında" (sayı 39), "Korku" (sayı 47), "Bomba" (sayı 54), "Arkadaşım" (sayı 60), "Hürriyet Gelirken" (sayı 68), "Eyüp Sultan Yolcusu" (sayı 75), "Altın Balıklar" (sayı 82)'dir.

Bu öykülerin dili günümüzde yazılmış gibi açık, anlatımı yalın, çarpıcı, düşündürücüdür. Örneğin "Hürriyet Gelirken" öyküsünde hürriyet ilan edilince Marmara'nın küçük bir nahiyesinde neler olup bittiği anlatılır. Özgürlüğün ne olduğunu bilmeyen, günün anlamından habersiz küçük insanların, Çehov anlatımına özgü bir incelikle işlendiği bu öykü şöyle başlar. "Bu sabah kalın bastonuna dayanarak hükümet dairesine giden müdür beyi görenler, her vakitki gibi candarma çavuşu ile ortak beslediği kazlarını saymaya gidiyor sanacaklardı."

Esendal bu ilk öykülerini de M.Ş. imzasıyla yayımlamıştır.

Ciddi bir araştırmacı Esendal'ın daha önce yayımladığı ilk öykü denemelerini de bulabilir. Böylece Ömer Seyfettin'den önce temiz Türkçeyle yazılmış yalın Esendal öykülerinin yazınımızdaki önemli yeri belirtilmiş olacaktır.

ÖYKÜLERİN DÖKÜMÜ

Esendal 1946 yılında öykülerinin bir kısmını "Birinci Kitap", "İkinci Kitap" adı altında iki kitapta toplamıştı. Nurullah Ataç diyor ki,¹⁰ "Kitaplarının ikisi de üçer bin basılmıştı, basandan duydum, yarısı satılmamış." Her kitapta 25 öykü vardı. Daha sonra Salim Şengil bu kitaplara kapak geçirerek I. kitabı Otlakçı, II. kitabı Mendil Altında adıyla 1958'de yeniden satışa çıkardı.

Esendal 1952 yılında öldükten sonra Salim Şengil mirasçılarıyla anlaşarak "Bütün Eserleri"ni basma hakkını aldı.

Tahir Alangu'nun araştırmasına göre yüzü aşkın öyküsü vardı. Bunları yeniden gözden geçirerek tarih sırasına göre üç kitapta toplayacaktı. Birinci kitap Temiz Sevgiler adıyla 34 öyküsünü içine almakta, ikinci kitap Ev Ona Yakıştı adı altında 35 öyküsünü toplamaktaydı. Alangu'nun Dost Yayınları adına yeniden gözden geçirerek düzenlediği bu öykülerde bazı yanlışlar var. Önce tarih sırasına göre yayımlanacağı bildirildiği halde buna uyulmamış. Ayrıca kimi öykülerin ne zaman yazıldığı işlenmemiş.

Öyküleri tarih sırasına göre izlerken Esendal'ın gerek dili, gerekse anlatımı üzerine daha sağlam yargılara varabilirdik.

Alangu'nun hazırladığı Ev Ona Yakıştı adındaki Esendal'ın ikinci öyküler kitabında bir öykü değişik adlarla iki kez yayımlanmış. Bu kitabın 43. sayfasındaki "İki Kadın I" öyküsüyle, 209. sayfasındaki "Bir Kadının Mektubu" öyküsü aynı öyküdür. Alangu gibi bir araştırmacı böyle bir yanlışla düşmemeliydi.

Alangu, üçüncü kitapta Esendal'ın öykülerini tamamladıktan başka, öykülerinin kaynakçasını, her öykünün yazılış, ilk ve sonraki yayım tarihlerini koyacak, önemli değişiklikleri belirtmiş olacaktır. Böylece araştırma yapmak isteyenler bu notlardan geniş ölçüde yararlanacaktır.

Ne yazık ki, Salim Şengil'in olanakları el vermediği için bu üçüncü kitap basılamadı.(11)

ANILARI VAR MIYDI?

Arısoy'la yaptığı konuşmada¹² "Hatıralarımı yazdım. Ama onlar ben öldükten otuz sene sonra neşredilecektir... Öyle vasiyet edeceğim, çocuklarıma... Eğlencelidir ama benim hatıralarım.." diyor.

Rıza Bekin de çok ilginç anıları olduğunu, ölümünden otuz yıl sonra yayımlanacağını bana söylemişti.(13)

"Geçmiş yıllar"dan kısaltma diye "Rüştiye"yi anlatması (14) anılarının bir parçası olabilir.

Anılarıyla ilgili olarak görüşlerini almak istediğim oğlu Prof. Dr. Ahmet Esendal anıları olduğunu kesinlikle yalanladı.

"Annem anılarını yazmasını söyledi. 'Daha vakit var' derdi anneme. Her şeyini anlattığı tek insandı annem. Anılarını yazmış olsaydı bilmesi gerekirdi. Öldüğü zaman 70 yaşındaydı ama dinç adamdı, sağlam adamdı. Hiç de kestiremediğimiz bir zamanda oldu ölümü. Anılarından söz açıldıkça, merak ettik, aramadığımız yer kalmadı. Ne nüfusta, ne de noterde vardı anıları." Belki 50 yıl her türlü gösteriştten uzak, arı gibi sessizce çalışmış. Bir öyküsünü yazabilmek için kaç kez çizip yeniden başlamış. Sonra da nice öyküleri, romanları, anıları nedeni anlaşılmayan bir umursamazlık içinde yitip gitmiş.

Geriyeye kalan öykülerinde ne var?

Bunu değerlendirmeye çalışalım.

TOPLUMSAL ÖZ

Esendal 100'ü aşan öyküleri içinde bu toprağın insanlarına, sorunlarına eğilmiştir. Gerçi Bakû izlenimleri olduğu sezilen bir öyküsünde (İhtiyar Kadın) bir Alman kadınının tükenişini anlatmaktadır. Gene de bizim toplumumuz için geçerli bir yargıya varıyor: "Hayat kadınlar hakkında çok merhametsiz, çok zalimdir. Kadın tez ihtiyar oluyor ve geç ölüyor."

Roma izlenimleriyle yazıldığı sezilen bir başka öyküdeyse (Tövbeler Olsun), yabancı bir ülkedeki bizim insanlarımız, onların yadırganan davranışları inceleniyor.

Esendal'ın öykülerinde kadın sorunu özellikle incelenmesi gereken bir konu. Türklerin yaşamında önemli bir yeri vardır kadının. "Bu Sıska Karı" da adamın biri kadına kötü davranmaktadır. Sokakta kalmaya korkan, silinmiş, yıkılmış bir kadının öyküsüdür bu. Yeni Türkiye Cumhuriyetinde değişen, yenilenen bir yaşama uyarken kadınların kişiliğindeki saygı duyulan gelişmeyi önemle belirtir. Örneğin "Şimdilik Dursun" öyküsünde bir erkekle evlenmeyi geçimini sağlamak için isteyen İsmet Hanım, "Yok, elbette bir koca bulmalı, koca, elbette genç olsa, güzel olsa daha iyi fakat olmazsa... Olmazsa da ziyan yok, yeter ki yalnız kendisi adam olsun, eli para tutsun" diye düşünür. Sonra düzeltir bu düşüncesini, kendi yaşamını kendi kazanır. Evlenmeye can attığı adam kendisini istediği zaman, "Bakalım!" diye cevap verir; "Şimdiki halde vaktimiz var, yine görüşürüz."

Saide gibi acısını içine akıtarak, sabırla susmasını bilerek kocasını yola getiren kadınların yanındadır Esendal (Bir Mektup ve Cevabı). Hayri'nin karısı, karanlık işler yapan kocasından ayrılmak isteyen, kişiliğine saygı duyulan tutarlı bir kadındır (Bir Kadının Mektubu). Behin, işinin eri olmayan, sabahlara dek kumar oynayan bir mühendisten boşanıp bir ustayla evlenmede bulur mutluluğu (İki Kadın). Behin'in söyledikleri yeni kurulan bir ülkenin yarınlarına ışık tutacak niteliktedir: "Ben bir mühendisim, canlı bir adamın karısı olmak istedim. Yüzü güneşte yanmış olsun, eve yorgun argın gelsin, bir iş yapmış olduğuna inansın, yemek istesin, yaramaz çocuklar gibi gürültü etsin. Evde, bir iş odası olsun, orada resim çizerken ıslık çalsın. Ayağına iri kunduralar giysin. Baş açık, ceketsiz sokağa çıksın. Bir işler görsün, adı duyulsun. Bu yurdu, bu yerleri, bu ağaçları, bu insanları benimsesin. Sokakta giderken genç kadınların, kızların gözlerinin ona kaydığını göreyim. Bir utanması olsun, yüreği temiz adam olsun. Benden çok da işlerini düşünsün."

Birinci Büyük Savaşın sonra Anadolu'daki çözülmüşlük; asker kaçaklarının eşkıyalığa başlaması (Arabacı Ali), yolların, hanların güvensizliği (Çölde), köylünün uzak kazalara gereksiz işler için sürüklenmesi (İşin Bitti), boşluğunu, yetersizliğini gizlemek isteyen yöneticilerin memurların onurunu ezmeye çalışması (Haydar Beyin Sakalı), nahiye müdürünün, candarma komutanının, şube reisinin halkı rüşvete alıştırmaları (Müdürün Züğürdü, İane Gevenli Hacı), Esendal'ın öykülerinde unutulmaz bir canlılıkla yaşamaktadır.

Yeni kurulan Türkiye'nin koşullarına uymasını, kolayca her kalıba dökülmesini, adını bile değiştirmesini bilenler (İki Ziyaret), Anadolu'nun kalkınma çabasını küçümseyen, yapma bir Batı özentisiyle kendi değersizliğini ortaya koyanlar (Tıraş), temiz düşünceli kimselerin sözlerinden olmadık anlamlar çıkarmak isteyenler (Asılsız Bir Sözün Esası), kendini işine verenler (İki Kadın), yüreği dostlukla, sevgiyle dolu olanlar (Haşmet Gülkökan), Esendal'ın öykülerinde yakından tanıdığımız insanlardır.

Değişik bir yönetim gelir, sömürü değişmez. Ağanın işçisini sömürmesi eskidir (Yirmi Kuruş), belediye memurunun esnafı sömürmesi yeni (Aptal, Sen de!). Sözü sakınmayan boşboğaz bir araba sürücüsü adam astıran, harman yaktıran, başkasının karısını kullanan ağaya karşı eziktir (Keleş). Çok evliliği geçerli kılan paranın gücüdür (Ölü).

ÖYKÜLERİN YAPISI

Esendal öykülerinde gözlemcidir. Yorum gerektirmeyecek yalın bir anlatımı vardır. Gereksiz sözden olabildiği kadar kaçınır. Bir oyun yazarının kişileri tanımlaması gibi kısa tümcelerle bir kişiliği belirtir: "Alay hekimi, ellilik, irice gövdeli, kumlu kalın sesli, baba bir adam" (Seni Kahve Paklar). Güreşecekleri çağırın, belki eski bir güreşçi olan bir adamın tanımı: "İri şal sarıklı, yeşil yün kuşaklı, göğsü kış yaz açık, iriyarı, dinç bir ihtiyar" (Düğün). Bir başka tanım: "Arabacı yirmi beş yaşlarında delişmen, dili biraz kekeme bir oğlan" (Keleş).

Yalnız kişilerin değil, olayın geçtiği yer belirtilirken de oyun yazarının tanımlarını anımsatan anlatımlar var. "Sıcak yaz gecesi, mahalle kahvesinin önündeki setin üstü sanki ufak bir bahçecikti. Ortada küçük bir havuz, içinde gazoz şişeleri, etrafında biraz çimen, kına çiçekleri" (Pazarlık). Bir başka yer tanımı: "Yaz, öğle üstü, güneş yakıyor. Geniş dalgalarla uzanıp giden ovaların yüzünde ne bir köy görünüyor, ne de ufacık olsun bir ağaç" (Keleş).

Görülüyor ki, bu kısacık tümcelerde kimi zaman fiil bile yok. Bu yalın anlatımın altında bir duygusal incelik sezilebilir. Doğaya olsun, insanlara olsun sevgiyle bakmanın inceliği bu.

Dikkat edilirse öyküleri arasında bir konunun iki değişik biçimde işlendiği görülür. Cumhuriyet öncesi dönemde candarma örgütünün, askerlik şubelerinin bozuk düzen gidişini anlatan bu öyküler, "Gevenli Hacı" ile "İane"dir. "Gevenli Hacı"da öykü üçüncü kişi ağzıyla anlatılır. Ne candarma örgütünü, ne askerlik şubelerini, ne de bir köy ağası olan Hacı'yı abartılmış bir yergiyle verir. Daha çok kendimize göre bir yorum bulmamıza bırakır. "İane" öyküsünde konu Hacı'nın ağzıyla anlatılır. Hacı'nın ağzıyla anlatılan candarma örgütü daha acınası durumda, askerlik şubesi daha ezik bir silinmişlik içindedir. Hacı, kendisini haklı gösterecek bir tutumla olayı anlatır.

Belki Esendal öykülerine çalışırken değişik biçim denemelerine giriştiği için bu konuyu ayrı ayrı işlemişti. Kendi bastıracağı kitaba yalnız "Gevenli Hacı"yı aldı. Belki bu öyküyü kendi beğenisine daha yakın buluyordu. Alangu, öyküleri yeniden düzenlerken, "İki Kadın 1", "Bir Kadının Mektubu" öykülerindeki yanlışlığa düştüğü gibi, "Gevenli Hacı" ile "İane"yi ayrı öyküler sanmıştır.

Ne var ki, yanlışlığa düşülmüş sanılsa bile, bunun bir yararı var. Öykü yazarının gerçeğe bakışını, gerçeği yorumlayışını, gerçeği değerlendirişini düşündürür. Belli bir gerçeğin değişik kişilerin gözüyle nasıl başkalaştığını gösterir.

ÖYKÜLERİN DİLİ

Esendal bu yalın anlatıma, bu arı dile nasıl varabildi? Bilinçli bir çalışma mıydı bu, yoksa içinden geldiği gibi mi yazıyordu?

Kuşkusuz halk aydını olmasının, halkın içinden yetişmiş olmasının, bu konuşma dilini yazı diline kolayca aktarmasına yararı olmuştur.

Nurullah Ataç, Esendal'ın "Hamit için Bir Yazı" öyküsüyle ilgili olarak şu yargıya varır¹⁵: "Körü körüne beğenmek, körü körüne övmek, yahut körü körüne yermek. O övgülerin, yahut yergilerin bari bir manası olsa! Hayır, hepsi de boş birer lakırdı kalabalığıdır. Memduh Şevket Esendal o hikâyesinde işte bunu göstermiştir."

Bu öyküde belirtilen anlamsız boş söz kalabalığının bir başka türüsü "feminist" öyküsünde anlatılır. Nice bilgiç geçinenler, "feminist" sözcüğünün anlamını bilemezler. İlgisi olmayan boş sözlerle geçiştirmeye çalışırlar. Bu ilgisizliğin arkasındaki düzmece kişilerle alay eder Esendal.

Neden öz Türkçeye yöneldiğinin bir kanıtı gibidir "Feminist" öyküsü. Anlamı iyi bilinmeyen yabancı kökenli sözcüklerden bu yüzden uzaklaşmış olsa gerek.

Bir öyküde (Düğün), at yarışından söz açılmışsa yakın anlamlı sözcükler, deyimler, yarışın daha canlı anlatılmasını sağlar. "Yastık koşusu" nedir? Ata "Uçurma vermek" nasıl olur? Atın "eşkin" gidişiyle "dörtнала" gidişi arasında nasıl bir ayırım vardır? "Akıtmalı" dediğimiz atın görünüşü nasıldır?

Esendal o yalın anlatımıyla konuyu en iyi biçimde ortaya koyacak zengin sözcükleri seçmesini bilir.

Pek zorunluluk duymadıkça bölge ağzı kullanmaz. Daha çok, öyküyü canlı kılacak deyimleri kullanmak ister. Böylece dilin gelişmesine yardımcı olur. Belli bir bölgeye özgü sözcükler öykünün anlaşılmasını zorlaştırmaz, tam tersine daha anlamlı kılar, daha renkli bir hava verir.

Esendal'ın dili hep böyle düz, hep böyle yalın bir anlatımı göstermez. Kimi zaman öykü kahramanı iç dünyasındaki iyileştirici yalnızlığa çekilmek gerekmesi duyar! "Ben sanki senelerden beri kaybedip de bulamadığım bir şeyi bulmuş gibi bu adamın okuduklarımı dinlemeye başladım" (Bir Eğlenti).

YAŞAMA BAKIŞ

Nedir ki öykü dediğimiz? Kalın çizgilerle belirtmek gerekirse yaşamın içinden bir kesit. Sırasında bir kadının gülüşü, bir eşyanın duruşu öykü olamaz mı? Küçük bir değinme, bir anımsama bize bir öykü olup gelemes mi? Ne gerek var çerçevesi bir konuya! Asıl iş yaşama bakmasını bilmekte, öykünün havasını canlı tutmaya çalışmaktadır.

Esendal'ın yaşama bakışı nasıldır? Arısoy'la yaptığı konuşmada şunları söylüyor¹⁶: "İnsanlara yaşamak için ümit, kuvvet ve neşe veren yazılardan hoşlanırım. İnsanları yuğunmuş mutfak paçavrasına çeviren ve yeise düşüren yazılardan hoşlanmam."

Gerçekten öykülerinde bu sözlerin insanı olabilmiş midir? Kimi öykülerinde, ağır, ezik bir duruma yumuşak biri yaklaşımla tatlı bir çözüm, iyilik getirerek okuyanı dinlendirmesi biliyor (Seni Kahve Paklar). Kimi öykülerinde eğlentilerin bile insanın içinde huzursuzluğa, hüznü bir duyarlığa yol açtığını anlatmaya çalışıyor (Bir Eğlenti). Kimi zaman yadırganan bir davranışı hoşgörmesi, bağışlaması vardır: "Ferhat kuşağından tabancayı çıkardı, tavana ateş etti. Bunu kimse çok görmez, yapılagelen iştir" (Düğün). Karışık işler yapan adamları bağışlar görünürken içimizde duyduğumuz eziklik, hüznü neden? (Müdürün Züğürdü).

Kimi insanlar dayaktan anlar, kimi insanlara bir bakış yeter. Esendal'ın hoşgörüsünde o bakış var işte.

Ülkemizi bugünlere getiren pek çok çalkantılı olayların içinde yaşamış. Gene de gülümsemeye çalışıyorsa yüreğindeki acıyı bastırsın diyedir. Bağışlayan, hoşgören anlatımı altında insanın yüreğini buran bir hüznü var. Kurtuluş Savaşından önce Anadolu'nun bozuk, çözülmüş toplumunu anlatması, sahipsiz insanlarını ele almasında hep bu sevecen bakışın altında o çok eskilerden tanıdığımız hüznü var.

SONUÇ

Esendal yazınımızda bir gölge adam olarak kalmak istedi. Siyasal yaşamda halk avcılarını gerçek değerleri geriye itebilir, gerçek değerlerin etkisi görünmeyebilir. Yazınımızda böyle olmuyor. Yıllar sonra bile bir gömü çıkarır gibi, yazınımızın gerçek değerlerini bulup çıkarma olanağı var. İşte Esendal yazınımızın bu türlü geç anlaşılmış değerlerinden birisidir.

Bir yere kadar yazının da politikası yapılmaktadır. Sanat dışı çabalarla zamanında gereğinden çok şişirilmiş nice ünlülerin bir balon gibi söndüğü, hiçbir şey kalmadığı görülmüştür. Zamanın silip götüren etkisine Esendal gibi dayanabilen çeşitli yönleriyle daha yeni yeni anladığımız pek az yazın adamı vardır.

Aslına bakılırsa Ömer Seyfettin'in öykülerinde bile yapmacıklı süsler, zorlamalı anlatımlar çoktur. Belki de arı Türkçeye yönelmeyi Esendal'dan başlatmak gerekecektir.

Her çağdaki yazın ortamında binlerce sanatçı vardır ki olmamıştır, unutulup gitmiştir. Etkisi sürüp gitmeyen gazetelerde M.Ş. diye birisi dikkati çekmemiş olabilir. Yazınımızda önemli etkisi olan birtakım yayın organlarına katılmaktan çekindiği için, gerilerde, bir gölge adam gibi kalmış olabilir. Oysa bunca zamanı aşırıp gerek dil, gerekse içerik bakımından yeni kalmasını bilen az öykü vardır.

Öykülerini bu kadar temiz bir Türkçe ile işlemesi, dili bu kadar ustaca kullanması, büyük bir öykü yazarı olarak onu yarınlar götürebilirken, gösterişten kaçınarak, alçakgönüllülikle bakın kendisini bile nasıl alaya alıyor¹⁷: "Efendim, o benim marifetsizliğimden... Edebiyat bilmediğimden... Bilsem, öyle düpedüz yazar mıyım hiç? Köylü, bir şeyi söylerken dikine, olduğu gibi söyler... Neden? Süslemesini bilmez, benzetmesini bilmez, anlatmasını bilmez de ondan... Marifetli insanlar öyle yapmazlar. Sözlerine, yazılarına marifetlerini sokarlar, hünerlerini gösterirler... Mesela bir şey anlatıyorlar değil mi, bu derler, müsellese benziyordu. Hayır, aslında o anlattıkları 'müsellese'ye benzemez, benzemiyordur. Ama marifetli olanlar böyle derler... 'Müsellese'yi bilmezseniz, anlattığınız şeyi 'müsellese'ye benzetebilir misiniz? Aslımı sorarsanız, marifet, hayatın içinde hayata uymayan bir şeydir. Benim dilim kısa... İstediklerimi anlatabilmek güç..."

Aslında kendisini beğenmiyor görünürken, ne yazacaklarını iyice bilmeden gereksiz süslere girişen yazarları eleştiriyor Esendal.

Öykülerindeki acı gerçeklerde çarpıcı bir vurgulama olmaması, yüzümüze bir tokat gibi inmemesi, etkisi daha uzun sürebilecek değişik yorumlara götürebilir bizi. Yaşama değişik yönlerden bakmasını biliyorsak, daha başka bir sonuca varır, daha az duygusal oluruz. Belki de Esendal'ın hoşgörüsünde, günümüzde yaşayan bir ermiş gibi, böylesi bir olgunluk vardı.

Bu yazıda genel çizgileriyle Esendal'ı anlatmak istedim. Onu bir öykü havası içinde anlatmaya çalışırken biraz anısına duyduğum saygıdan, biraz da elimden bu kadar geldiği için böyle yazdım. Bu arada Esendal'ın bilinmeyen yönlerini tanıtmak istedim.

Ciddi bir araştırmacının Esendal'ı yeniden ele alması gerek. Çığır gazetesinde 1912'lerde çıkan öykülerinden çok önce yazdığı ilk öykü denemelerini, daha başka gazetelerde, dergilerde unutulup gitmiş öykülerini bulması gerek. Miras, Vassaf Bey, Melik Tavus gibi romanlarını¹⁸ ortaya çıkarması, bunlarda anlattıklarıyla sanatı, kişiliği arasında ilişkiler düşünmesi gerek.

Bu önçalışmayla Esendal üzerinde önemle durmanın kaçınılmaz bir gerçek olduğunu yeniden anladım. Geniş derin çalışmayı gerektiren böyle bir inceleme araştırmacısını bekliyor.

(Türk Dili/sayı 286/ Temmuz 1975)

- 1) Nihat Akçan ile Nesrin Sipahi kardeşler.
- 2) Tadla sonradan satın alındı. Adı Tarı oldu. Bu gemide Esendal'ın büyük oğlu Mehmet Suat kaptanlık yaptı.

- 3) Bu mektubun aslı Esendal'ın oğlu Prof. Dr. Ahmet Esendal'dadır.
- 4) Varlık dergisi, sayı 383, 1 Haziran 1952, "Memduh Şevket Esendal'la Bir Konuşma."
- 5) Türk Dili, sayı 10, 1 Temmuz 1952, "Dergilerde".
- 6) Türk Dili, sayı 11, 1 Ağustos 1952, "Dergilerde".
- 7) Miras adındaki romanın yayımlanması yarım kalmıştır. Oğlu Dr. Ahmet Esendal'ın anlattığına göre sonradan tamamlamış, Ulus Basımevinde çalışan bir ustaya emanet etmiş, roman onun elinde kaybolmuştur.
- 8) Bu bilgiyi veren Şevket Süreyya Aydemir'dir. Sada-yı Hak gazetelerini bulamadım. Bu bilginin doğruluğunu saptayamadım.
- 10) bkz. 6. dipnot.
- 11) Bu yazının hazırlanması için Salim Şengil'le yaptığım görüşmede, üçüncü kitapla ilgili bütün öykülerin, belgelerin Alangu'da kaldığını öğrendim. Alangu 19 Haziran 1973'te ölmüştü. Şengil geri kalan öykülerle, belgeleri Alangu'nun eşinden alabileceğini söylüyordu. Esendal'ın son romanı Vassaf Bey de Dost Yayınları arasında çıkacaktı. Şengil, olanakları elvermediği için bu romanı da basamamış. Asıl önemlisi, taşınma sırasında roman kaybolmuş. Çocuklarında var mı diye araştırdım. Onlarda da yokmuş.
- 12) bkz. 4. dipnot.
- 13) Rıza Bekin, Esendal'ın Türkistan'dan getirterek kendi öz oğlu gibi sahip olduğu bir Türk çocuğudur. Şimdi CENTO'da görev yapan bir generaldir. Ben Polatlı Topçu Okulu'nun doktoruyken 1955 yılında Rıza Bekin'le bir odada kalıyorduk. O zamanlar ben üsteğmendim, o topçu yüzbaşısıydı. Bu ocak ayında, Fuat Bayramoğlu'nun rubailerinin Farsçaya çevrilmesini kutlamak için CENTO'da yapılan bir toplantıda General Rıza Bekin'le yeniden karşılaştık. Söz döndü dolaştı Esendal'a geldi. "Çok ilginç anıları olacaktı" diyordu gene. Ayrıca Rıza Bekin'e gönderdiği mektuplar vardı, kızgın savaş ortasında Kore'ye gönderilmiş mektuplar. "Bütün bölük bir öykü dinler gibi, soluk almadan dinlerdik mektuplarını. Böyle 20-25 mektubu var bende" diyordu Rıza Bekin.
- 14) Türk Dili, sayı 1, 1 Ekim 1951, "Rüştiye".
- 15) bkz. 6. dipnot.
- 16) bkz. 4. dipnot.
- 17) bkz. 4. dipnot
- 18) Türk Dili, Mektup Özel Sayısında (sayı 274, 1 Temmuz 1974) oğullarına, kızına, torununa yazılmış 9 mektup var. Aslında yalnız ailesine yazdığı mektupların önemli bir yer tutması beklenir. Dostlarına yazdığı mektupları araştırmalı. Onlarda genel düşüncelerin daha çok yeri olmalı.